

ȘTEFAN ANDREICA¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: Viflaiem, obicei de Crăciun, Vișeu de Sus, Maramureș.

Despre originea și vechimea Viflaiemului din Vișeu de Sus, Maramureș

Rezumat

Viflaiemul din Vișeu de Sus este cea mai veche piesă de teatru cu temă biblică despre Nașterea Domnului, care se joacă acum în Maramureșul istoric. Bazat pe Evanghelia, a fost scris de dieci sau de preoți și a intrat mai târziu în folclor.

Partea principală a acestui teatru (sceneta Irozii, nucleul) seamănă mai mult cu piesele lui Tomici (1827, Banat), Pann (1848, Muntenia) și Teodorescu (1884, Muntenia), din mediul ortodox, decât cu corespondența sa din *Betleemul (Viflaimul)* prelucrat literar, prin 1875-1880, de către maramureșeanul Petru Bilțiu-Dăncuș, din mediul greco-catolic, ce se joacă în mod obișnuit azi în Maramureșul istoric, în satele de pe valea Izei (în apropierea Vișeului de Sus) și în alte câteva localități și, uneori, chiar și în Vișeu de Sus.

Dintre cântările tradiționale aferente acestei piese, cele mai multe dintre ele sunt similare celor din colecția lui Anton Pann, din anul 1830.

¹ Asociația Valea Râului Vaser, Vișeu de Sus.

Keywords: Viflaiem, Christmas custom, Vişeu de Sus, Maramureş.

About the Origin and History of the Viflaiem in Vişeu de Sus, Maramureş

Summary

The Viflaiem from Vişeu de Sus is the oldest biblical-themed play about the Nativity, now performed in the historical Land of Maramureş. Based on the Gospels, it was originally written by deacons or priests and later became part of folklore.

The main part of this play (the Irozii scene, the core) more closely resembles plays by Tomici (1827, Banat), Pann (1848, Muntenia), and Teodorescu (1884, Muntenia), which derive from the Orthodox tradition, than its counterpart from Bethlehem (Viflaimul), which was literary adapted around 1875-1880 by Petru Bilţiu-Dăncuş from the Greek-Catholic community. Today, this version is mainly performed in villages along the Iza valley near Vişeu de Sus and other localities in historic Maramureş, sometimes even in Vişeu de Sus itself.

Most of the traditional chants associated with this piece are similar to those in Anton Pann's collection from 1830.

Despre originea și vechimea Viflaiemului din Vișeu de Sus, Maramureș

La baza oricărui teatru religios despre Nașterea Mântuitorului stau două Evanghelii: *Evanghelia de la Luca*, capitolul 2, versetele 1-20 și *Evanghelia de la Matei*, capitolul 2, versetele 1-23.

*

Sărbătoarea Nașterii Domnului (Crăciunul) este suprapusă peste o sărbătoare mai veche, precreștină, cu manifestări păgâne, în care erau prezente măștile de animale. Ca să le contracareze, Biserica a introdus manifestările creștine legate de Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos.

După sărbătorirea în Biserică a Nașterii, în Biserica Occidentală, apoi în cea Orientală, s-au introdus ceremonii alegorice în liturghie. În biserici, era reprezentată Nașterea Domnului, introducându-se o iesle, la care se închinau și aduceau daruri trei crai de la Răsărit. S-a mai introdus și închinarea păstorilor. Din secolul al VI-lea, s-a dezvoltat încet dialogul însoțit de cântece. Mai târziu, a fost introdus și regele Irod². Astfel, a apărut teatrul liturgic ce înfățișa Nașterea Domnului, apoi teatrul cu tema biblică a Nașterii, ce nu se interpreta în cadrul liturghiei. Este prezent la români și la alte popoare ale Europei. A fost creat de către preoți sau dieci și a intrat apoi în folclor. Variante diferite sunt jucate în zonele folclorice ale României, de români și de alte etnii. S-a transmis prin viu grai, dar și prin manuscrise și tipărituri. Unii scriitori l-au adaptat.

Pentru a nu crea confuzii, vom numi generic Irozii sceneta cu Irod și cei trei crai de la Răsărit, care înfățișează momentul întâlnirii dintre Irod și crai, atunci când ei, călăuziți de stea, sunt în căutarea pruncului Iisus și Viflaiem/Viflaim/Vicleim teatrul dezvoltat în jurul acestei scenete prin adăugarea unor scene și personaje. Subiectul este comun, ca și la alte popoare – Nașterea Domnului, iar personajele sunt mai multe sau mai puține.

Cântările de stea și alte cântece religioase sau laice sunt prezente în cadrul acestei manifestări. Astăzi, aceste cântări sunt numite generic *colinde*, însă colindele străvechi, propriu-zise, nu se refereau la Nașterea Domnului, Dumnezeu, Iisus, Sfânta Maria, Sfântul Petru și la alți sfinți, ci erau închinare Soarelui, Naturii etc. De exemplu, în Vișeu de Sus, de Crăciun, se cânta pe la case colinda păcurarului – Miorița (*Sus în vârful muntelui/ La crucița bradului/ Îs tustrei pacurarei/ Cu oile dupa ei [...]*) sau colinda vânătorului (*Noi umblăm și colindăm/ Pe la căsi de boieri mari/ Boierii n-o fost acasă/ C-o fost în codru-a vâna [...]*). În localitate, a colinda înseamnă a interpreta, vocal sau instrumental, cântece de stea sau colinde propriu-zise pe la casele oamenilor, pe scene, pe la instituțiile publice etc., legat de sărbătorile de iarnă, dar mai înseamnă și a cutreiera, a umbla dintr-un loc într-

² Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, pp. 490-491.

altul: *am colindat toate dealurile; am colindat toate birourile primăriei ca să obțin aprobările necesare*, iarna sau în oricare alt anotimp. Interpretarea vocală de către credincioși a cântecelor de stea (*colindelor*) în biserici, în timpul slujbelor religioase din preajma Crăciunului, este obișnuită.

Referitor la originea acestui teatru, părerile specialiștilor sunt împărțite. Unii consideră originea acestuia Apusul, alții Bizanțul³. Gaster este de părere că Irozii au venit la români prin sașii din Transilvania⁴, afirmație cu care Gh. Vrabie nu este de acord⁵.

Cu privire la data apariției acestui teatru la români, se ia în considerare faptul că înainte de secolul al XIX-lea scriitori precum Antonio del Chiaro, Dimitrie Cantemir, Sulzer și alții nu l-au pomenit⁶. Dar nu înseamnă că nu exista. Încă nu știm dacă s-au analizat toate manuscrisele românești existente pe această temă, pe de-o parte. Pe de altă parte, faptul că în Țara Românească, în anii 1650-1660, în ajunul și noaptea Crăciunului, grupuri de preoți, însoțiți de sărmani, „*de citești și de coriști*”, interpretau pe la casele boierilor și nu numai, cântarea despre „*Nașterea lui Hristos*”⁷ nu ne încredințează că ei jucau vreo scenetă sau piesă de teatru religios. Tot așa, piesa jucată pe scenă de către elevii români ai seminarului din Blaj, în anul 1756, nu ne lămurește că spectacolul respectiv era Irozii.

Introdus și la români, Vicleimul este clasificat de Gh. Vrabie în patru tipuri:

- tipul moldovean;
- tipul muntean;
- tipul ardelean;
- tipul maramureșean.⁸

În Maramureșul istoric, se joacă, de regulă, o piesă scrisă prin anii 1875-1880 de către învățătorul Petru Bilțiu-Dăncuș din Ieud (singura luată în calcul la clasificare de către Gh. Vrabie), numită de autor *Viflaimul*, una mai veche decât aceasta, jucată numai în Vișeu de Sus, Vișeu de Jos și Vișeu de Mijloc, dar și altele. Unele piese sunt mixate din primele două.

În legătură cu numele acestui teatru, în cele mai vechi cântece de stea cunoscute de noi întâlnim „*Vithleaem*” și „*Vifleem*”, după numele orașului biblic Bethleem/Betleem, în care s-a născut Iisus Hristos:

-,„[...] *Trei crai despre răsărit/ În Vithleaem au venit [...]*” (anul 1747, vezi mai jos);

-,„*O! ce veste minunată/ În Vifleem ni să arată [...]*” (anul 1815, vezi mai jos).

În unele părți, numele piesei este dat de macheta unei biserițe, denumite Viflaim,

³ Francisc Nistor, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 93.

⁴ Dr. M. Gaster, p. 492.

⁵ Gh. Vrabie, „*Teatrul popular românesc*”, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, 3-4, anul VI, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957, p. 530.

⁶ C.C. Ghenea, „*Din trecutul teatrului nostru de păpuși*”, în *Teatrul*, anul III, nr. 5, mai 1958, p. 48.

⁷ Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915, p. 27.

⁸ Gh. Vrabie, pp. 535-560.

ce face parte din recuzita trupei.⁹

În aproape tot Maramureșul istoric, până nu demult, omul simplu numea piesa *Viflaiem/Viflaem*, nu *Viflaim*. Și în Vișeu de Sus, numele piesei jucate este *Viflaiem/Viflaem*. În cântecele de stea (*colindele*) aferente piesei vișeuane, rimele sunt conforme *Viflaiem*ului, nu *Viflaim*ului:

-În orașul *Viflaiem*,/ *Veniți creștini să-l vedem* [...];

-[...] *S-a născut în Viflaiem*,/ *Veniți creștini să-l vedem* [...];

-*Creștinilor, noi, astăzi/ Un praznic mare-avem*,/ *Ca să-l putem cunoaște*,/ *Veniți la Viflaiem* [...];

-[...] *În Viflaiemul*,/ *Care-i ademul* [...] (*adem* = eden, rai).

De asemenea, un Ostaș (personaj în varianta vișeuana) îi spune celuilalt Ostaș:

-[...] *Câți prunci în Viflaiem*,/ *Toți, din săbii, să-i tăiem*.

În Vișeu de Sus, piesa veche, tradițională, are șaisprezece personaje, fiind numită și *Viflaiem de șaișpe*: Irod, Ostașul I, Ostașul II, Craiul Roșu, Craiul Verde, Craiul Negru, Maria, Iosif, Îngerul, Vestitorul, Păstorul I, Păstorul II, Moșul Schiridon, Jădul, Moartea, Dracul.¹⁰

Sucesiunea evenimentelor prezentate în piesa *Viflaiem*ul este următoarea:

I. *Viflaiem*ul începe cu întrebarea vestitorului către gazda casei pentru primirea cetei, chiar dacă trupa nu colindă din casă în casă, ci joacă doar acolo unde este invitată, cu excepția bisericii, unde se prezintă din oficiu. *Viflaiem*ul (trupa) intră pe rând în casă, cântând, se așază în cerc, după care interpretează prima scenă, cea în care Maria îl anunță pe Iosif că s-a împlinit profeția și a venit timpul Nașterii lui Hristos. (Ei sunt plecați de acasă în orașul Betleem – locul de origine a lui Iosif, ca să participe la recensământul dispus de autoritățile romane). Iosif caută găzdă la un han, dar este refuzat. Maria îl îndeamnă să se mai roage o dată, deoarece vremea Nașterii este apropiată. Hangiul (rol jucat de vestitor) îl refuză din nou. Resemnată, Maria îi indică lui Iosif o poiată aflată în singurătate. Așa se încheie prima scenă.

II. Scena păstorilor. Ei văd în zare o lumină mare și aud cântece frumoase. Îngerul vine la ei și le dă vestea bună (a Nașterii). Moșul Schiridon (vătaful stânei), căruia ceilalți doi păstori îi tot cer să se scoale și să le facă de mâncare, se trezește și le spune că a auzit *ca prin vis că mari păstori* (craii de la Răsărit) au venit la Mântuitorul lumii, la care trebuie să meargă și ei. Cad de acord să meargă și să ducă și daruri. Apoi, toată trupa cântă, laudă și se bucură de venirea Mesiei.

⁹ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Calendarul popular, Volumul II, Obiceiurile toamnei și iernii*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2010, p. 110.

¹⁰ Într-un număr al acestei reviste, am publicat textul *Viflaiem*ului tradițional din Vișeu de Sus.

III. Partea principală a piesei începe cu dialogul purtat între Craii Roșu, Verde și Negru, în care ei vorbesc despre steaua minunată și despre semnele ce le arată că S-a născut un nou crai, Mesia. Craii nu au numele catolice consacrate (Melchior, Gaspar și Baltazar).

Vestitorul îl anunță pe împăratul Irod că domni străini au venit din depărtare în țara lui. Mirat, Irod cere informații despre ei și îi cheamă înaintea lui. Craii se prezintă la poruncă și îi arată motivul călătoriei lor: închinarea către împăratul nou - născut. Fără să se mânie, Irod le cere să cerceteze situația pruncului și să-i dea de știre, ca să i se închine și el. Însă vicleanul Irod plănuiește moartea copilășului, odată cu scăldătoarea de sânge în care o să-i omoare pe toți pruncii născuți de curând în Iudeea.

Îngerul se arată și-i spune lui Iosif să-i ducă *pe Fiu și pe a Sa Mama* în Egipt, iar pe crai îi îndeamnă să nu se întoarcă pe la Irod.

Irod verifică cunoștințele cărturarilor (interpretați de crai, pentru reducerea personajelor) despre Împăratul nou - născut. Ei confirmă venirea apropiată a Mesiei.

Vestitorul îl înștiințează pe Irod că în cetatea Viflaiemului s-a născut Marele Împărat. Supărat de veste, batjocorit de magii de la Răsărit, care n-au mai venit pe la el, chiar dacă așa le-a poruncit, Irod este mânat de răzbunare pe iudei. Își cheamă ostașii din garda personală și le cere să-i prezinte situația. Ei confirmă informațiile date de către vestitor. Fără să mai stea pe gânduri, Irod le dă ordin de tăiere a tuturor pruncilor iudei mai mici de doi ani. După îndeplinirea poruncii, ostașii îi raportează lui Irod. Bucuros, el le stabilește plata în aur și argint.

Îngerul îl învinuiește pe Irod de tăierea miilor de prunci și de necredința lui în Hristos. Așa se încheie partea principală, care ține spectatorii cu sufletul la gură și îi întristează.

Toată trupa cântă răstit, cu reproș la adresa lui Irod pentru tăierea celor patrusprezece mii de prunci.

IV. Ultima scenă începe cu monologul lui Irod, care conștientizează dramatismul situației și cheamă moartea. Ea vine și-i spune că a venit timpul să-l ducă. Irod încearcă să o cumpere cu jumătate din împărăție, cu sceptru cu tot, chiar dacă el și-a dorit sfârșitul. Moartea refuză. Irod mai face o încercare, oferindu-i toată împărăția. Moartea refuză din nou și-l lasă în seama dracului, care-l duce în iad.

Părțile piesei sunt delimitate prin cântări. După interpretarea piesei, Viflaiemul *colindă*, adică interpretează cântece de stea și alte cântări cu caracter religios și laic, numite *colinde de Viflaiem* (4-5 în total, la alegerea vestitorului ori la cererea anterioară a celui care a invitat trupa). În mod tradițional, prima dintre cântări este *În orașul Viflaiem*. Piesa se încheie cu cântarea laică *Voi, juniți păstori* și cu urarea îngerului către cei ai casei. Alte colinde sunt: *O, ce veste minunată*, *Ce vedere minunată*, *Aseară pe-nserate*, *Îngerul*, *Trei crai de la Răsărit* (variante lungă), *Trei păstori se întâlniră*, *La nuntă ce s-a-ntâmplat* etc.

Viflaiemul este caracteristic cetei bărbățești. Până la începutul anilor 1980, chiar și personajul Maria era interpretat de către un fecior.

Teatrul acesta nu este o operă născută în Vișeu de Sus. Întâlnim în piesă termeni

nespecifici localității: ceată (trupă în Vișeu de Sus), tocană (mămăligă, *colășă*), palincă (horincă), păstor (*pacurar*), poiată (grajd, adăpost pentru animale), pripă (grabă), prunc (cocon) etc.

Autorii Viflaiemului analizat aici sunt diferiți. Dacă Maria și Iosif se adăpostesc în *poiată*, în prima scenă, păstorii merg să se închine *în peștera cea de jos*, în a doua scenă. Trupa cântă despre aflarea în peșteră a împăratului ceresc (*Și-n peșteră l-au aflat/ Pe cerescul împărat*), la începutul părții principale.

Pentru stabilirea originii și vechimii Viflaiemului jucat în Vișeu de Sus, facem comparații cu câteva texte mai vechi, pentru identificarea asemănărilor:

1. Episcopia ortodoxă a Râmnicului (Râmnicu Vâlcea), din Oltenia, tipărea în anul 1747 un Catavasier la sfârșitul căruia a inserat fără modificări versurile pe care le cântau copiii ce umblau cu steaua în seara Nașterii lui Hristos. Acolo, găsim cântecul *Steaua sus răsare* („*Steaoa de sus răsare/ Cu o taină mare./ Steaoa strălucește,/ Pre Hristos vestește* [...]”)¹¹

Acest cântec de stea este întâlnit mai târziu peste Carpați, în Ardeal, într-un manuscris din satul Poienița Tomii (județul Hunedoara), fiind reprodus în anul 1801 de către Aron Popovici sub numele „*Vers frumos*” (cu mici diferențe). Ion Breazu l-a publicat în anul 1939.¹²

Cântecul de stea a ajuns peste alți munți, în Maramureș. Transcris de mai multe ori și purtat din gură în gură, cântecul a suferit unele modificări, evident.

În Vișeu de Sus, copiii umblă cu Steaua în seara Nașterii Domnului, cântând: *Steaua sus răsare/ Ca o taină mare/ Steaua strălucește/ Și lumii vestește* [...], cântec foarte asemănător cu cel din 1747, dar mai scurt, moștenit din bătrâni. Până prin anii 1970-1980, copiii (băieții) umblau cu Steaua în grupuri de câte trei. Ei *colindau*: *Steaua sus răsare, O, ce veste minunată* (în timpul *Allegro moderato*) și *Trei crai de la Răsărit*¹³. Logica era următoarea: steaua răsare, strălucește și vestește Nașterea Domnului Iisus Hristos. Cei trei crai de la Răsărit, povățuiți de stea, călătoresc împreună cu ea, îl află pe pruncul Iisus și i se închină, aducându-i daruri. În alt registru, băieții mai mari, până pe la vârsta majoratului, tot în grupuri de câte trei, umblă cu trei crai. În această situație, ei cântă obligatoriu *Trei crai de la Răsărit*. Același cântec de stea este întâlnit și în cadrul Viflaiemului vișeuan, el delimitând scena păstorilor de partea principală, în care apar cei trei crai:

Cântec de stea, Țara Românească, 1747:

„[...] *Trei crai despre răsărit,
În Vithleaem au venit*

¹¹ <https://tiparituriromanesti.wordpress.com/2014/04/14/catavasier-ramnic-1747-cantec-de-stea>, accesat la 24 decembrie 2023.

¹² Ion Breazu, „*Versuri populare în manuscrise ardelene vechi*”, în *Anuarul arhivei de folclor V*, publicat de Ion Mușlea, București 1939, p. 97.

¹³ Andreica Gheorghe, 64 de ani, Vișeu de Sus, 2024.

*Și îndată au aflat
Pre cel ce au căutat
Și i s-au închinat
Ca unui împărat,
Daruri în mâini fiind
Și lui Hristos cântând [...]*

Cântec de stea (colindă) în Viflaiemul din Vișeu de Sus, azi:

*Trei crai de la Răsărit
Cu steaua-au călătorit,
Steaua i-a povățuit
Și-n Viflaiem au venit.
Și-n peșteră l-au aflat
Pe cerescul împărat,
Un Dumnezeu întrupat
Cărui' i s-au închinat [...]*

2. În 1815, apărea la Buda cartea lui Ioan Tincovici (cantor ortodox la biserica greacă-macedoromână din Pesta, Ungaria¹⁴), *Cântări dumnezeiești*. În prefață, Tincovici scrie că la sărbătorile mari, în multe locuri, în biserici, s-a obișnuit cântarea despre Nașterea Domnului, în timpul oferirii anafurei către credincioși, dar și acasă, la masă. De aceea, el a socotit să publice câteva cântări, unele preluate de la alții (fără să-i indice), iar altele, majoritatea, fiind de el auzite și întocmite (fără să știm care).¹⁵ Unele dintre cântările lui Tincovici sunt cântece de stea ce se cântă la Nașterea Domnului în diverse variante. La pagina 8, avem ceea ce este azi cântecul de stea arhicunoscut *O, ce veste minunată*:

Cântec de stea, Ioan Tincovici, 1815:

*„O! ce veste minunată,
În Vifleem ni să arată,
Că au născut prunc, din Duhul Sfânt,
Fecioara Curată.*

*

*Mergând Iosif cu Maria,
În Vifleem a se scrie,*

¹⁴ <https://ebibliothecaseptentrionalis.wordpress.com/tag/ioan-tincovici>, 3 ianuarie 2022.

¹⁵ Ioan Tincovici, *Cântări dumnezeiești*, Buda, 1815, pp. 3-4.

*Într-un sălaș, lângă oraș,
Au născut pe Hristos. [...]*¹⁶

Cântec de stea (*colindă*) în Viflaiemul din Vișeu de Sus, azi:

*O, ce veste minunată
În Viflaiem ni s-arată
Căci a născut, din duhul sfânt,
Fecioara Curată.
Mergând Iosif cu Maria,
În Viflaiem să se-nscrie,
Într-un sălaș, lângă oraș,
Au născut pe Hristos. [...]*

Viflaiemul din Vișeu de Sus cântă *O, ce veste minunată* obligatoriu pe timpul deplasării până la/de la ușa bisericii. În biserică și pe la case, trupa interpretează acest cântec de stea în varianta melodică scurtă.

3. Pe un manuscris din 1821 se află cel mai vechi text de Irozi, după Gaster, un dialog amestecat cu cântece între Irod și cei trei crai de la Răsărit, numiți Valtuzar, Irimie și Melchior¹⁷. Fonetica manuscrisului dovedește că a fost redactat în Moldova, fiind o copie a unui mai vechi¹⁸.

Dialogul dintre personaje cuprinde întrebările lui Irod către crai despre identitatea și scopul călătoriei lor. Între ei se naște un conflict. Craii îi spun împăratului că merg să se închine unui împărat nou - născut, proorocit de demult. Irod le cere să meargă și să-l găsească, iar la întoarcere să-i dea de știre, ca să i se închine și el. Convorbirea are aceeași succesiune a momentelor ca în partea principală a Viflaiemului vișean.

În manuscrisul din Moldova, din 1821, în cadrul cântecului „*Trei crai de la Răsărit*”, Irod îi întreabă pe crai:

*„–Mergeți voi și ispitiți
Pre acest pruncu mic să-l găsiți
Și dacă mi-liț afla,
Mie de știre mi-ț da.”*¹⁹

În piesa Viflaiemul din Vișeu de Sus, azi, Irod îi întreabă pe crai:

¹⁶ *Ibidem*, pp. 3-4, 8.

¹⁷ Dr. M. Gaster, pp. 492-493.

¹⁸ Mozes Gaster, *Studii de folclor comparat*, București, 2003, p. 151.

¹⁹ *Ibidem*, op. cit., p. 142.

*Mergeți, dar, de-mi ispitiți
Despre pruncul, cu de-adins!
Și de-o fi ca să-l aflați,
Mie de știre să-mi dați [...]*

În plus, două dintre cântecele de stea din acest manuscris seamănă foarte mult cu cele interpretate azi de Viflaiemul vișeuan: *Trei crai de la Răsărit* și *În orașul Viflaiem*.

4. În aceeași perioadă, un alt cleric, Ioan Tomici (protopop ortodox român în Caransebeș, Banat²⁰), a publicat la Buda, în 1827, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române*, în care aflăm „*Cântări cu Steaua la Ziua Nașterii lui Iisus Hristos (unde iaste datină)*.”: „*Trei crai de la Răsărit*”, cântare urmată de „*orășii*” (dialogul dintre Irod și cei trei crai), „*Veniți astăzi credincioși, să săltăm*”, „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu*”, „*Veste noauă și minunată*”, „*O, ce veste minunată*”, „*În oraș în Viŋleem*”, „*Steaua de sus răsare*”, încheiate cu „*Orație cătră ai casei*”.²¹

După cântarea „*Trei crai de la Răsărit*”, urmează dialogul dintre Irod și cei trei crai, la finalul căruia Irod le cere crailor să-l afle pe prunc, ca să meargă și el să i se închine. Aceasta este sceneta Irozii a lui Tomici. Asemănător, în Viŋlaiemul vișeuan, partea principală începe tot cu cântarea *Trei crai de la Răsărit*, după care urmează dialogul versificat dintre crai și dintre Irod și crai. Momentele sunt aceleași. În ambele variante, craii nu intră în conflict cu Irod, ca în cea moldoveană, din 1821. Una dintre replicile lui Irod către craii din Viŋlaiem este foarte asemănătoare cu una dintre replicile lui Irod către crai din Irozii lui Tomici:

În sceneta Irozii a lui Tomici, 1827, Irod către crai:

„*Mergeți dar, și întrebați cu deadinsul de prunc, și dacă[-]l veți afla, să veniți pre aicea, să[-]mi spuneți și mie, ca să merg și eu să mă înkin lui.*”

În piesa Viŋlaiemul din Vișeu de Sus, azi, Irod către crai:

*Mergeți doar de-mi ispitiți
Despre pruncul, cu de-adins!
Și de-o fi ca să-l aflați,
Mie de știre să-mi dați,
Să mă rog și să mă-nchin
Lui cu-onoare pe deplin. [...]*

²⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Tomici, accesat la 3 ianuarie 2022.

²¹ Ioan Tomici, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române*, Buda, 1827, pp. 97-113.

La Tomici, întâlnim asemănări evidente și în cazul a două cântece de stea, „*O ce veste minunată*” și „*În oraș în Vifleem*”. Deoarece primul seamănă foarte mult cu varianta lui Tincovici, din 1815, îl comparăm numai pe al doilea:

La Tomici, 1827:

„*În oraș în Vifleem,
Veniți voi toți să vedem,
Că astăzi ni s-au născut, [...]
Oamenilor prorocit,
Că se va naște Mesia, [...]
Și din roada lui Avram,
Mântuirea lui Adam. [...]
Trei crai ai pământului,
Vin la închinarea lui, [...]
De acum până 'n vecie,
Mila Domnului să fie.*”

În Viflaiem, azi:

*În oraș, în Viflaiem,
Veniți creștini să-l vedem,
Că astăzi ni s-a născut, [...]
Cel de demult prorocit,
Astăzi s-a născut Mesia,
Din sămânța lui Adam,
Mântuirea lui Avram, [...]
Trei crai ai pământului,
Vin la închinarea lui, [...]
O, de-acum până-n vecie,
Hristoase, mărire ție.*

5. În 1830, în precuvântarea ediției sale a *Versurilor*, Anton Pann arăta că din vechime era datina cântării versurilor de laudă aduse lui Dumnezeu în seara Nașterii Mântuitorului Iisus Hristos (de Crăciun), precum și în alte sărbători ale anului, de către oameni adunați împreună. Nefiind tipărite, el le-a adunat și le-a îndreptat (corectat)²². Pann a reeditat colecția de mai multe ori²³.

Din colecția publicată în anul 1830, cântările „*Trei crai dela răsărit*”, „*În orașul*

²² Anton Pan, *Versuri muzicești ce se cântă la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Cristos, și în alte Sărbători ale anului*, București, 1830.

²³ Dr. M. Gaster, p. 466.

Vitleem” și „*Astăzi noă ne[-]a răsărit*” sunt interpretate azi de Viflaiemul vișeuan, cu diferențe mai mari sau mai mici și cu un refren adăugat în cadrul ultimei. O altă cântare din această colecție, din capitolul destinat celor „*ce se cântă peste tot anul*”, „*La nuntă ce s'a ntâmplat*”, este socotită *colindă* în Viflaiemul vișeuan și se cântă și în prezent, chiar dacă nu are legătură cu sărbătoarea Nașterii Domnului (Crăciunul):

La Anton Pann, 1830:

*„Trei crai dela răsărit
Spre stea au călătorit, [...]
Unde s'au născut? zicând:
Un craiu mare de curând.
Iară Irod împărat,
Auzind, s'a turburat.
Pe crai la sine chemă,
Și pre ascuns îi întrebă.
Ispitindu[-]i vru setos,
Să afle pintru Hristos [...]*”

În Viflaiem, azi:

*Trei crai de la Răsărit,
Cu steaua au călătorit [...]
Unde știți că s-a născut
Un crai tânăr, de curând?
Iară Irod împărat
Auzind, s-a mâniat,
Pe crai, pe loc, i-a chemat
Și în taină i-a-ntrebat.
Ispitindu-i, vru setos
Ca să-l afle pe Hristos [...]*

Un text scurtat, aflat între cântecele de stea ale lui Anton Pann²⁴, dintr-un volum din 1848²⁵, seamănă cu manuscrisul moldovean, din 1821. Acesta poate fi considerat prototipul colecției lui Anton Pann²⁶.

Între Irozii din 1821, 1848 și Viflaiemul de azi întâlnim următoarea analogie, astfel:
Irod (în manuscrisul din 1821, Moldova):

²⁴ *Ibidem*, pp. 492-493.

²⁵ *Vezi* G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Editura Minerva, București, 1982, p. 117, nota 1.

²⁶ Mozes Gaster, *op. cit.*, p. 151.

„Au nu știi tu că eu sânt Irod împărat, care pe cal am încălecat, și când cu piciorul în pământ au dat, tot pământul di frica mé s-au cutremurat.”²⁷

Irod (la Anton Pann, 1848²⁸, Țara Românească):

„Eu sînt Irod împărat, care pre cal am încălecat, sabia în mână am luat, în Vitileem am intrat, patru-spre-zece mii coconi mici am tăiat, și tot pământul s-a cutremurat.”²⁹

Irod (în Viflaiem, azi, Vișeu de Sus, Maramureș):

*Eu îs Irod împărat,
Pe cal când am încălecat,
În Viflaiem când am intrat,
Cu piciorul când am dat,
Pământul s-a cutremurat [...]*

6. Dacă în Țara Românească, pe lângă Irod și cei trei magi ori crai de la Răsărit, mai apar un ofițer, un copil, doi soldați și un cioban, în Transilvania și în Maramureș, prin influență catolică, se ivesc Fecioara Maria și Sfântul Iosif, diavolul, un fariseu, îngerul Gabriel etc.³⁰

În Transilvania, paraclisierul Picu (Procopie) Pătruț din Săliștea Sibiului, călugărit ulterior (ortodox), a transcris trei variante de Irozi, în 1837 și 1838³¹, texte versificate, cu rimă împerecheată. Irozii lui Pătruț au împrumuturi din versiunile apusene, deoarece într-un joc latinesc din secolul al IX-lea sunt cuprinse dialogul dintre magi, replicile dintre ei și Irod, consultarea învățaților, hotărârea de a ucide pruncii, punerea ei în aplicare, momente aproape identice, uneori cu aceleași replici ca în textul latin³².

Primele două cuprind în principal dialogul lui Irod cu craii, în care împăratul se mânia pe ei. În a doua, întâlnim chiar o asemănare de text cu variantele din 1821, din Moldova și 1848, din Muntenia, prezentate mai sus: „*Au nu eu sânt irod împărat/ de care tot pământul s[-]au cutremurat*”. În cea de-a treia, din anul 1838, îi întâlnim pe Iosif și Maria căutând găzduire la palatul lui Irod, pe Irod și pe crai, scenă în care împăratul mânios îi amenință cu sabia, escaladând conflictul și pe cei trei păstori treziți din somn și îndemnați de către înger către „*Vitlem*”. La final, îngerul îi sfătuiește pe Iosif și Maria să fugă în Egipt,

²⁷ *Ibidem*, op. cit., p. 140.

²⁸ *Apud* Anton Pan, *Cântece de stea*, 1848, în G. Dem. Teodorescu, p. 117, nota 1.

²⁹ Dr. M. Gaster, op. cit., p. 494.

³⁰ Ioan Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică (De la obîrșie pînă la 1860)*, vol. I, Editura Pentru Literatură, București, 1961, p. 36.

³¹ Elisabeta Nanu, „*Un manuscris cu Irozi al lui Picu Pătruț*”, în Ion Mușlea, *Anuarul arhivei de folclor*, VI, București, 1942, pp. 301-328.

³² *Ibidem*, pp. 303-304.

din cauză că Irod vrea să-l taie pe Iisus³³. Scena dintre Maria și Iosif este partea originală a versiunii ardelen, pe care o întâlnim și în cea maramureșeană³⁴. Viflaiemul vișeuan se apropie de această structură, dar are versuri diferite.

În Săliștea Sibiului, scrie Pătruț, obiceiul umblării cu Irozii de Crăciun este din anul 1836.³⁵

Încă două redacții ale Irozilor semnate de Pătruț sunt din anul 1841³⁶, pe care, din păcate, noi nu le cunoaștem.

Un manuscris vechi, numit *Cântări*, scris și ilustrat începând cu 30 decembrie 1849 până în 25 ianuarie 1868, de către Picu (Procopie) Pătruț, conține un prim text numit „*Viersuri ce se cântă în seara nașterii Domnului Nostru Isus Hristos*”, un cântec de stea referitor la cei trei crai de la Răsărit³⁷. *Trei crai de la Răsărit* (variante lungă) din Viflaiemul vișeuan se aseamănă foarte mult cu cântecul de stea cuprins de Pătruț în manuscrisul din anul 1849, dar și cu cântarea a treia din culegerea lui Anton Pann, din 1830, prezentată *supra*. Cântarea a treia din colecția lui Pann a fost comparată de N. Cartoian cu un colind grecesc, pe care P. Aravantinos l-a publicat la Atena, după un manuscris vechi³⁸.

Tot în Transilvania, Vicleimul maghiar s-a îmbogățit în secolele XVI și XVII, astfel că în secolele XVII și XVIII îl găsim structurat în două părți, una religioasă și una profană – jocul păstorilor. Între personaje se remarcă bătrânul păstor surd, care are replici comice. Referitor la drama religioasă Herodes (Irod) a sașilor transilvăneni, știm că s-au păstrat două texte complete ale acesteia, cel mai vechi fiind tipărit de J. C. Schuller, în 1859. El a înfățișat și costumația personajelor, Maria fiind îmbrăcată în portul săsesc, Iosif având șorț de piele, topor și fierăstrău și reprezenta un tâmplar, iar păstorii aveau port românesc³⁹. În textul lui Schuller, momentele sunt aproximativ aceleași cu cele din versiunea românească, dar realizarea este opusă. În varianta germană, replicile lui Irod, ale magilor și păstorilor sunt imnuri de preamărire, iar în cea românească cântecele de stea din cursul acțiunii preiau rolul acestor imnuri⁴⁰.

8. În Maramureș, cândva înainte de anul 1850, mai multe versuri cu temă religioasă au fost însemnate pe o carte veche (un Triodion tipărit la Blaj, în anul 1771) din Cuhea, azi localitatea Bogdan Vodă, județul Maramureș, text nedatat. Autorul/copistul necunoscut l-a

³³ Vezi Elisabeta Nanu, pp. 308-328.

³⁴ Gh. Vrabie, pp. 551-552.

³⁵ Elisabeta Nanu, pp. 302-303.

³⁶ Octavian O. Ghibu, „*Bibliografia operei lui Picu Pătruț din Săliștea Sibiului*”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCIV, nr. 3-4, martie-aprilie, București, 1976, p. 417.

³⁷ <https://dragusanul.ro/category/religia-furata/page/5>, accesat la 10 ianuarie 2024. Aici am consultat textul lui Picu Pătruț.

³⁸ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească. Epoca influenței grecești*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, p. 253.

³⁹ Iulian Cătălău, „*O istorie a teatrului de stradă din Transilvania (III)*”, <https://tribuna-magazine.com/o-istorie-a-teatrului-de-strada-din-transilvania-iii>, 18 noiembrie 2022.

⁴⁰ Elisabeta Nanu, pp. 304-305.

scris fără alte explicații. Am identificat versurile de pe cartea bisericească veche din Cuhea ca fiind părți ale Viflaiemului vișeuan (cântarea îngerului aducător de veste bună, din scena păstorilor și scena cu Maria și Iosif căutând găzduire). O comparație între câteva dintre versurile respective este următoarea:

În Cuhea, înainte de 1850:

*„Nu vă temeți păstori
Că eu viu înger păzitori
Din ceruri cobori
La voi veste bună*

*E schirele meu pre dulce
Încotro ne vom mai duce
Că îi de proroci prorocit
Astăzi ni se plinește mie
Și va să nasc pre Hristos
Prunc mântuitoriu nost [...]”⁴¹*

În Vișeu de Sus, azi:

*Nu vă temeți, voi, păstori,
Eu vi-s înger păzitor
Din ceruri scoborător,
Bună veste vestitor.*

*O, mirele meu prea dulce,
Încotro ne vom mai duce?
Că a sfinților profeți profeție
Azi mi se-plinește mie
Voind să-l nasc eu pe Hristos
Prunc mântuitorul nost.*

De aici, deducem că scena cu Maria și Iosif a fost introdusă în zona Vișeului înainte de 1850. Pentru satul Cuhea de atunci (comuna Bogdan Vodă de azi, aflată la distanța rutieră de cca 17 km față de Vișeu de Sus), caracterul de noutate al acestui text l-a determinat pe autorul/copistul respectiv să-l scrie pe cartea bisericească veche. În Bogdan Vodă, aceste versuri nu se mai regăsesc în piesa Viflaiemul de acolo.

9. Un text de Vicleim, din anul 1884, cules din București, este prezentat de G. Dem.

⁴¹ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până în 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005, op. cit., p. 177.

Teodorescu⁴². Pe lângă Irod și cei trei crai, mai apar: ofițerul, pruncul, doi soldați romani, paiața, moșul, ultimele două fiind personajele glumețe ale piesei. Comparând unele fragmente ale acestui Vicleim din București cu Viflaiemul din Vișeu de Sus, constatăm următoarele similitudini:

Vicleim, București, 1884:

*„Irod (către Ofițer)
Ofițeri!*

*Ofițerul
Poruncă, Prea-nălțațe 'Mpărate!*

*Irod
Ce veste de rău ori de bine
Pot să aflu acum de la tine?*

*Ofițerul
Prin streji și prin carauli
S-au prins trei oameni străini.*

*Irod
Ce spun că sînt?
De unde vin
Și und' se călătoresc?*

*Ofițerul
Călări pe cai,
Sînt filosofi și crai
Din părțile răsăritului
Și merg în țara Nazaretului
Să se-nchine lui Cristos,
Ce se numește Mesia. ”⁴³*

Viflaiem, Vișeu de Sus, azi:

*Irod (către Ostași)
Ofițer!*

⁴² G. Dem. Teodorescu, pp. 115-123.

⁴³ G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, pp. 115-116.

Ostașii

La poruncă, prea-nălțate împărate!

Irod

Ce vești de bine sau rău pot să aflu ca Irod de la voi?

Ostașul I

Vin străini, călăuzi de printre oameni străini.

Irod

Pe ce și cum, de unde vin?

Ostașul II

Călări pe cai,

Filosofi și crai,

Vin din partea Răsăritului,

Merg în Țara Nazaretului

Să se-nchine lui Hristos,

Ce se numește Mesia.

Observăm că partea inițială a scenei cu Irod și ofițerii, din Viflaiem, cărora împăratul le cere informații despre craii de la Răsărit, ce merg în Țara Nazaretului ca să se închine lui Hristos, este aproape identică cu partea de început a Vicleimului cules din București, în 1884.

Între micile diferențe, remarcăm prezența în Viflaiem a doi ofițeri, iar în Vicleim a unuia singur. Dacă în Viflaiem, în continuare, Irod le poruncește ofițerilor să-i taie pe prunci, în Vicleim, Irod îi cere ofițerului să-i aducă înaintea sa pe cei trei crai.

10. Azi, în Maramureșul istoric, sunt mai multe variante de Viflaiem/Viflaim. În majoritatea localităților, se joacă *Betleemul (Viflaimul) sau Nașterea Domnului nostru Isus Cristos*, publicat prima dată în anul 1924, în broșură, de către profesorul sighetean Ioan Bilțiu-Dăncuș. În prefața acesteia, el arată că tatăl său (Petru Bilțiu-Dăncuș, din Ieud, Maramureș, 1863-1907, învățător în Vișeu de Jos și în Ieud, Maramureș⁴⁴) a prelucrat literar o piesă de origine populară cu acțiune și versificație simple, prin anii 1875-1880⁴⁵. Piesa are douăzeci și patru de personaje⁴⁶. Prima atestare scrisă a punerii în scenă a acestei variante literare este din anul 1888, fiind jucată inițial în Ieud (comună situată la distanța rutieră de

⁴⁴ Dr. Ilie Gherheș, „*Dascălul Petru Bilțiu-Dăncuș - un predicator de geniu al Marii Uniri*”, în *Graiul Maramureșului*, Baia Mare, 6 ianuarie 2018.

⁴⁵ Ioan Bilțiu-Dăncuș, *Betleemul (Viflaimul) sau Nașterea Domnului Nostru Isus Hristos, dramă religioasă scrisă în dialect maramurășan de Petre Bilțiu-Dăncuș, fost învățător-dirigent în Ieud*, Sighetu Marmăției, 1924, p. 4.

⁴⁶ Ioan Bilțiu-Dăncuș, p. 3.

cca 25 de km față de Vișeu de Sus).⁴⁷

Viflaimul prelucrat literar de Bilțiu-Dăncuș, în 1875-1880, prezintă asemănări evidente cu opera lui Petru Băncilă (culeasă din comuna Rășinari, județul Sibiu de azi) și publicată la Sibiu, în Transilvania anului 1875. Chiar și numele păstorilor (Acteon, Coridon și Miron) sunt identice.⁴⁸

Această piesă cuprinde trei acte, împărțite în trei tablouri și 32 de scene. Între cele cca. 1280 de versuri/rânduri ale *Betleemului* (*Viflaimului*) lui Petru Bilțiu-Dăncuș și cele ale Viflaiemul vișeuan, de trei ori mai scurt, am găsit doar 24 de potriviri. Cu toate acestea, credem că Viflaiemul este piesa populară prelucrată literar de el, pe care a putut să o culeagă din Vișeu de Jos, când a fost învățător acolo. Redăm câteva dintre asemănări:

Viflaim, Ieud, 1875-1880:

„Vestitorul (intrând în casă, zice):

Prea onorat domn de casă

Din oameni: persoană aleasă,

Io's trimis ca vestitor

De l'al meu poruncitor:

De cumva binevoiți,

Ceata noastră s'o primiți?

Ea va face pomenire

Despre a lui Cristos venire.

Neamurile către Iosif

Mergeți încotro veți vrea!

Că aici nu veți rămânea [...]

Miron

Umblă ca niște strigoi [...]

Noaptea, sperind celea oi.

Miron

Nici în oală, nici în poală,

Și tășcuța încă-i goală! [...]

Irod

Ce folos de-a mea domnie,

Că-s cu dracii de-o soție!

Ostașii nu mă pot scoate

⁴⁷ Dr. Mihai Dăncuș, *Viflaimul – o piesă de teatru popular din Maramureș*, Baia Mare, 2012, p. 15.

⁴⁸ N. Cartoian, pp. 240-244.

Nici a mele averi toate!
Unde ești iubită moarte? ”⁴⁹
Viflaiem, Vișeu de Sus, azi:

Vestitorul
Onorați boieri de casă,
Sunt trimis persoană aleasă,
Sunt trimis ca vestitor
De l-al meu poruncitor.
Dacă vreți, binevoiți
Ceata noastră s-o primiți,
Să facem o pomenire
Despre a lui Hristos venire.

Vestitorul (către Iosif)
Puteți merge unde-ți vrea,
C-aici nu veți rămânea.

Moșul Schiridon
Ce-ți umbla niște strigoi,
Ca lupii, noaptea, printre oi!

Moșul Schiridon
Nici în oală, nici în poală,
Iaca! mi-i briftașca goală [...]

Irod (monolog)
Ce folos de-a mea domnie,
Că-s cu dracii de-o soție,
Ostașii mei nu mă pot scoate
Nici cu-averile mele toate.
Unde ești iubită moarte?

11. Scena păstorilor conține și momente folclorice, deoarece textele declamate de Moș: *Măi crâjmar, măi făgădar;/ Dă-mi palincă de-un grițar;/ O chiflă ș-un pahar cu vin;/ Să-mi fac voia pe deplin;/ Că tocana cea cu brânză/ Rău îmi stă, cute, la rânză și de Jâd,* ca răspuns dat Moșului: *Vai saracu Moș-Balmoșu,/ Ce-ar mânca și fript cocoșu* sunt introduse de către actorii populari pentru distrarea publicului, având corespondență în folclorul maramureșean. Astfel, într-o carte de versuri alcătuită de diacul Lupu Botezat din

⁴⁹ Petru Bilțiu-Dăncuș, „Betleemul (Vișlaimul) sau Nașterea Domnului nostru Isus Cristos”, în *Gazeta maramurășană*, Sighet, op. cit., publicat în numerele din 5 decembrie, 12 decembrie și 19 decembrie 1924.

Cornești, Maramureș, datată 1821, întâlnim: „[...] –*Măi crâjmari,/ Măi fogodari,/ Adă-mi mie vin de-un ban [...]*”⁵⁰. De asemenea, o strigătură culeasă din Ieud, Maramureș, la începutul anilor 1900, sună așa: „*Moșu cel cu balmoșu,/ Ar mânca fript cocoșu./ Că tocana cea cu brânză,/ Îi stă drept cute la rânză*”⁵¹.

Întâlnim asemănări și în poezia populară *Bogatul și săracul*, culeasă de către Vasile Alecsandri și publicată în anul 1866: „[...] *Măi crișmar,/ Măi făgădar!/ Adă-mi mie vin de un ban [...]*”⁵².

12. În comuna vecină Săcel, în anul 2007, autoarea Grad Ileana a cules un cântec de stea („*Trei crai de la Răsărit*”) de la o bătrână născută în anul 1927⁵³. Prin comparație, am identificat următoarele similitudini:

Cântec de stea, Săcel, 2007:

„[...] *Vezi Iroade ce-ai făcut
Dacă-n Cristos n-ai crezut? [...]*”

Declamație în piesa *Viflaiemul*, Vișeu de Sus, azi:

*Moartea (către Irod)
Vezi Iroade ce-ai făcut
Dacă-n Hristos n-ai crezut? [...]*

În același cântec de stea:

„[...] *Ai tăiat în sânge rece
Mii de prunci patrusprăzece
Să fii blestemat, Iroade,
De blestemul de noroade [...]*”

Cântare în cadrul piesei *Viflaiemul*:

*Mii de prunci patrusprezece
Ai tăiat în sânge rece,
Dar pe Hristos n-ai aflat
O, Iroade blestemat.*

⁵⁰ Dumitru Iuga, *Maramureș, țară veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908)*, Editura Cybela, Baia Mare, 2008, op. cit., p. 29.

⁵¹ Vezi Ion Bîrlea, *Literatură populară din Maramureș II*, Editura pentru Literatură, 1968, op. cit., p. 269.

⁵² Vasile Alecsandri, *Poesii populare ale românilor*, București, 1866, op. cit. p. 41.

⁵³ Grad Ileana, *Săcel – spațiu al tradițiilor și credințelor maramureșene*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2011, op. cit., pp. 63-64.

*

În baza prezentărilor de mai sus, constatăm că:

Viflaiemul din Vișeu de Sus este o piesă de teatru ce tratează tema biblică a Nașterii. Ea are la bază sceneta Irozii, în jurul căreia au fost adăugate alte scene și personaje.

Scena inițială, cu Maria și Iosif cerând găzduire, nu există în tipurile muntean și moldovean, nici în varianta germană a lui Schuller, ci o întâlnim în Bavaria (Germania) și Austria anilor 1500⁵⁴. În Viflaiemul din Vișeu de Sus, Iosif cere găzduire de două ori la același hangiu, iar în Viflaimul lui Bîlțiu-Dăncuș, el se adresează pentru găzduire către două neamuri și o dată unui judecător, adică de trei ori. În varianta a treia a lui Pătruș, Iosif se roagă de găzduire la palatul lui Irod, ca în cea germană din Vișeu de Sus, de azi. Această scenă este de sorginte catolică.

Referitor la scena păstorilor din Viflaiemul vișeuan, arătăm că ea provine din mediul catolic-calvin-luteran. Păstorii sunt prezenți în varianta moldoveană, fiind cunoscute influențele catolice poloneze din Moldova. La sașii transilvăneni, în piesa germană a lui Schuller, ei sunt simpli închinători, dar aduc daruri în versiunile bavareze și austriece și în varianta a treia a lui Pătruș⁵⁵. În operele lui Băncilă (Rășinari, Transilvania) și Bîlțiu-Dăncuș (Ieud, Maramureș), ei ajung la Iisus, se închină și duc daruri. În Viflaiemul vișeuan, păstorii se bucură de Naștere și doar hotărăsc să ducă daruri noului născut.

O variantă de *Betlehem* maghiar din Radna, județul Arad, publicată în anul 1904, ne arată că piesa respectivă avea doar șase personaje, un înger și cinci ciobani/păstori. Jocul începea cu un cântec ce anunța Nașterea Domnului, după care urma dialogul păstorilor. Păstorul bătrân era prezent. Varianta era deja laicizată, cuprinzând expresii familiare, menite să aducă asistenței bună dispoziție.⁵⁶ În comunitatea romano-catolică din Vișeu de Sus, scena păstorilor face parte și din piesele germană și maghiară.

În forma de acum, considerăm că scena păstorilor exista înainte de 1892, în piesa vișeuană românească, deoarece *grițarul* (creițarul), subdiviziune a florinului, a circulat în Maramureș până în acel an (*Dă-mi palincă de-un grițar*, zice Moșul către Jâd, cărciumarul evreu). Această scenă conține momente folclorice.

Partea principală a acestui teatru (sceneta Irozii, nucleul) seamănă mai mult cu piesele lui Tomici (1827, Banat), Pann (1848, Muntenia) și Teodorescu (1884, Muntenia), din mediul ortodox, decât cu corespondența sa din *Betleemul* (*Viflaimul*) prelucrat literar, prin 1875-1880, de către maramureșeanul Petru Bîlțiu-Dăncuș, din mediul greco-catolic, ce se joacă în mod obișnuit azi în Maramureșul istoric, în satele de pe valea Izei (în apropierea Vișeului de Sus) și în alte câteva localități și, uneori, chiar și în Vișeu de Sus.

Scena cu Moartea și Dracul este rară. Moartea și Dracul există și în Viflaiemul german din Vișeu de Sus.

⁵⁴ Elisabeta Nanu, p. 305.

⁵⁵ *Idem*.

⁵⁶ Elena Rodica Colta, *Sărbători și datini de peste an. O anchetă transfrontalieră asupra culturii tradiționale*, Editura Etnologică, București, 2017, p. 131.

Cele mai multe *colinde de Viflaiem* mai vechi sunt similare cântărilor din colecția lui Anton Pann, din anul 1830.

Având în vedere regionalismele și arhaismele folosite: *adem*, *barem*⁵⁷, *blem*⁵⁸, *blemați*⁵⁹, *briftască*⁶⁰, *grițar*, *făgădar*, *fârtate*, *rânză*, *țâpat*, *Vergură* etc., considerăm că Viflaiemul jucat azi în Vișeu de Sus este mai vechi decât *Betleemul (Viflaimul)* din 1875-1880 al maramureșeanului Petru Bîlțiu-Dăncuș. Înclinăm să credem că acest Viflaiem este chiar piesa din popor, transformată literar și îmbogățită de către Petru Bîlțiu-Dăncuș. Însă nu știm cu exactitate, deoarece există variante vechi necunoscute încă, așa cum este cea din anii 1700, scrisă în românește, cu litere chirilice și aflată într-un manuscris cumpărat din Glod, Maramureș, de către Paul Pleșa, fost muzeograf al Muzeului Satului din București⁶¹.

Așadar, conchidem că Viflaiemul din Vișeu de Sus este cea mai veche piesă de teatru religios despre Nașterea Domnului din Maramureșul istoric, care se joacă din secolul al XIX-lea până astăzi.

Viflaiemurile s-au strâns în centrul orașului Vișeu de Sus, județul Maramureș și o mulțime de oameni a venit să le vadă, în seara de Crăciun, anul 2018; foto: Daniel ANDREICA

⁵⁷ Barem = măcar.

⁵⁸ Blem = să mergem; ultima dată am auzit *blem* în curtea Bisericii *Buna Vestire* din Vișeu de Sus (Biserica Bătrână), în anul 2022; „*Blem, remarcabilă conservațiune a conjunctivului latin ambulemus*” – vezi B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografic-linguistic*, vol. I, București, 1878, *op. cit.*, p. 270.

⁵⁹ Blemăți = mergeți.

⁶⁰ Punga de la bani (*cf. brieftasche* din limba germană).

⁶¹ Dr. Mihai Dăncuș, p. 14.

Bibliografie

Anuarul arhivei de folclor, V, București 1939.

Anuarul arhivei de folclor, VI, București, 1942.

Biserica Ortodoxă Română, anul XCIV, nr. 3-4, martie-aprilie, București, 1976.

Graiul Maramureșului, Baia Mare, 6 ianuarie 2018.

Studii și cercetări de istorie literară și folclor, 3-4, anul VI, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

Teatrul, anul III, nr. 5, mai 1958.

Alecsandri, Vasile, *Poesii populare ale românilor*, București, 1866.

Bilțiu, Pamfil, Bilțiu, Maria, *Calendarul popular, Volumul II, Obiceiurile toamnei și iernii*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2010.

Bilțiu-Dăncuș, Ioan, *Betleemul (Viḡlaimul) sau Nașterea Domnului Nostru Iisus Hristos, dramă religioasă scrisă în dialect mamamurășan de Petre Bilțiu-Dăncuș, fost învățător-dirigent în Ieud, Sighetu Marmăției*, 1924.

Burada, Teodor T., *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915

Cartoian, N., *Cărțile populare în literatura românească. Epoca influenței grecești*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.

Dăncuș, Mihai, *Viḡlaimul – o piesă de teatru popular din Maramureș*, Baia Mare, 2012

Gaster, M., *Literatura populară română*, București, 1883.

Gaster, Mozes, *Studii de folclor comparat*, București, 2003.

Grad, Ileana, *Săcel – spațiu al tradițiilor și credințelor maramureșene*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2011.

Iuga, Dumitru, *Maramureș, țară veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908)*, Editura Cybela, Baia Mare, 2008.

Massoff, Ioan, *Teatrul românesc. Privire istorică (De la obârșie pînă la 1860)*, vol. I, Editura Pentru Literatură, București, 1961.

Nistor, Francisc, *Iarna maramureșeană*, Editura Sport-Turism, București, 1981.

Pan, Anton, *Versuri musicești ce se cântă la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Cristos, și în alte Sărbători ale anului*, București, 1830.

Socolan, Aurel, *Circulația cărții românești pînă în 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005.

Teodorescu, G. Dem., *Poezii populare române*, Editura Minerva, București, 1982.

Tomici, Ioan, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române*, Buda, 1827.

*

<https://tiparituriromanesti.wordpress.com/2014/04/14/catavasier-ramnic-1747-cantec-de-stea>

<https://ebibliothecaseptentrionalis.wordpress.com/tag/ioan-tincovici>

https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Tomici

<https://dragusanul.ro/category/religia-furata/page/5>

<https://tribuna-magazine.com/o-istorie-a-teatrului-de-strada-din-transilvania-iii>